

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Освітньо-професійної (наукової) програми
«Дошкільна освіта»

Степанова Анастасія Володимирівна

Керівник к.п.н. Швець Т.А.

Рецензент _____

(наук .ступінь, вчене звання, П.І.Б.)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1. Особливості ігрової діяльності дітей дошкільного віку.....	6
2.1. Економічне виховання дітей дошкільного віку.....	10
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	18
2.1. Критерії та показники формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності	18
2.2. Організація експериментальної роботи	23
2.3 Організація педагогічної діяльності щодо формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності	36
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	47
ДОДАТКИ	52
Додаток А. Методика формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності	52
Додаток Б. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	61

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку суспільства процес економічної соціалізації дітей дошкільної віку встановлюється як один з вагомих та найменш науково й методично розроблених у галузі дошкільної освіти. На необхідність розв'язання питань економічної освіти й виховання молодого покоління вказують державні документи (Національна доктрина розвитку освіти України в 21 ст., Концепція виховання дітей й молоді у національній системі освіти, Концептуальні засади гуманітарної освіти у Україні), Базовий компонент дошкільної освіти у Україні, що орієнтують громадську думку та професійну, використання своєї праці педагогів на усвідомлення цілей й завдань економічного виховання дітей як вихідної ланки підготовки до повноцінного життя в умовах ринкової економіки.

Процес економічного виховання молодого покоління у різноманітних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, а також педагоги, такі як: Козлова О., Прокопенко І., Аменд А., Епштейн Л., Клепач М., Стельмашук М.).

Насамперед, досліджувались загально психологічні закономірності входження особистості у соціальне життя (Виготський Л., Кононко О., Артемова Л., Бех І., та Рубінштейн С.); ступінь виховного впливу праці (Беленька Г., Зайченко З. та Могилевська Г.); зміст та методи економічного виховання дітей (Грама Н., Григоренко Г., Барило І., Горкіна Л., Єрмоленко М., Жадан Р., Прокопенко І.).

Актуальність та значущість обраної проблеми зумовила вибір теми магістерського дослідження: **«Формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження – процес економічного виховання здобувачів дошкільної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності.

Завдання дослідження:

- Визначити зміст дефініції «економічний досвід», визначити його роль в дошкільній освіті.

- Охарактеризувати рівні сформованості виділених визначених його критеріїв оцінювання та показників.

- Визначити та експериментально перевірити результативність педагогічних умов формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності.

- Розробити комплекс ігор економічного змісту для старших дошкільників та запропонувати методичні рекомендації до них.

Методи дослідження:

– теоретичні: вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення даних, класифікація, історико-педагогічний.

– емпіричні: індивідуальна бесіда з дітьми, інтерв'ю з дітьми, словниковий тест, розповідь за малюнками економічного змісту, бесіда за запитаннями; педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки; анкетування батьків і педагогів; опитування дітей, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру, аналіз перспективних планів вихователів старшої групи ЗДО, педагогічний експеримент. – методи математичної статистики та графічної обробки результатів.

Наукова новизна роботи визначається тим, що:

- теоретично обґрунтовано проблему економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- розкрито роль ігрової діяльності з формування у старших дошкільників елементарної економіки засобами ігрової діяльності;
- обґрунтовано структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Практичне значення роботи полягає в доборі діагностичних методик вивчення педагогічних умов формування в старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Апробація результатів дослідження відбувалась на кафедрі теорії та методики дошкільної та початкової освіти. Публікаційні матеріали дослідження репрезентовані у статті, яка опублікована в збірнику наукових робіт Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (м.Ніжин, 19 жовтня 2022 року).

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Особливості ігрової діяльності дітей дошкільного віку

В великому тлумачному словнику сучасної української мови для терміну «гра» зображено декілька визначень, проте найближчим до нашого дослідження є таке визначення: «підпорядковане сукупності правил, прийомів чи засноване на деяких умовах заняття, що є розвагою чи розвагою й спортом одночасно» [22, с 351]. Гра є стихією дітей; у іграх діти дошкільного віку черпають сили, розвиваються фізично та духовно [23, с 29].

Саме у грі діти дошкільного віку набувають здатності поступатися своїми бажаннями, для того щоб підпорядковувати їх загальній меті, наслідують форми суспільних відносин людей, поступово опановують моральні норми та починає керуватися ними в власних стосунках із дорослими та ін. дітьми дошкільного віку [26, с 74]. Кожному віку властива провідна використання своєї праці, що забезпечує основні лінії психічного розвитку саме у даний період.

У ігровій діяльності діти дошкільного віку засвоюють суспільні функції й відповідні норми поведінки, в нього утворюється активна уява, складаються передумови для утворення навчальної діяльності [1, с 267]. Із миті власного народження діти тісно взаємопов'язані із ігровою діяльністю. У процесі ігрової діяльності діти дошкільного віку дізнаються про навколишнє середовище його дійсності, для нього відкривається світ дорослих, ігри доставляють дитині радість та сміх.

Саме у ігровій діяльності розкриваються творчі здібності дітей дошкільного віку, також розвиваються важливі компоненти психіки: мислення, пам'ять, уяву, увагу та мову. У ігровій діяльності діти мають дотримуватися таких головних правил:

1. Під час гри, проявляти доброту, ввічливість та справедливість.
2. Пропонуючи грати, привести доказ того, що гра цікава.

Уважно слухати пропозицію ін. дітей й не перебивати їх. Будь-яка ігрова роль цікава, якщо знати, що робити й як грати. Не просити основної ролі, пам'ятати, що твої однолітки теж хочуть бути основними гравцями. Не заважати дітям, якщо вони зайняті іграми. Якщо хочеш грати із ними, попросити дозвіл. Граючи, думати, чим можна допомогти власному другові. Чинити в відповідності до ролі та загальними ігровими правилами. Почавши грати із дітьми, не кидай гру без їхньої згоди. Ці правила не обов'язково слід вивчити із дітьми, проте варто утворити умови для їхнього запам'ятовування: звернути увагу на правильні вчинки дітей дошкільного віку, поставити приклад засвоїли правила, заохотити дітей, в яких з'являється досягнення [2, с 247].

Для виконання будь-якої ролі у грі, дітям дошкільного віку варто своє уявлення перевести у ігрове дію. Дуже часто знань та уявлень про такі поняття як праця, людина, про конкретну дію, взаємини буває недостатньо, з'являється необхідність їх поповнити. Потреби у новому знанні виражаються у питаннях дитини. Вихователь має відповісти на питання, прислухатися до розмови при грі, допомогти граючим дітям установити взаєморозуміння й домовленість.

Гра володіє неперевершеним значенням для цілісного розвитку дитини. У ігрових діях розвиваються мова та мислення дитини, її почуття та сприймання світу, збагачується емоційна сфера. Сучасні дослідники Беленька Г., Богініч О., досліджуючи соціальне походження й зміст гри, справедливо зауважують, що «в грі дитина не тільки повторює ситуації життя, а і розвивається через їхнє програвання».

Волкова Н. встановлює гру як один з видів діяльності дитини, яка полягає в відтворенні дій дорослих й стосунків між ними. Види ігор дослідник визначає на підставі різнопланової діяльності дітей дошкільного

віку: ігри-дозвілля й ігри педагогічні (організовані із метою вирішення навчально-виховних завдань) [6, с 122].

«Сучасна психологія та педагогіка у якості головних структурних одиниць гри виділяють уявну ситуацію і роль, що реалізується у ігровому дійстві, ігрове використання предметів, таким чином, заміщення реальних предметів ігровими умовами, реальні відносини між тими, хто грає» [14, с 473]. Вирішенню цих завдань сприяє застосування ігрових технологій в процесі навчальної діяльності. В своїй роботі використовую гру як вид діяльності на занятті, тобто як його фрагмент. Як нетрадиційну форму організації навчального процесу – в якості технології заняття; а також технології позакласної роботи. Під час ігрових форм навчання використовую різні способи мотивації дітей (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Способи мотивації дошкільників

Мотиви	Опис мотиву
Мотиви спілкування	– Діти, спільно розв’язуючи завдання, беручи участь у грі, учаться спілкуватися, урахувати думку товаришів; – під час розв’язання колективних завдань використовуються різні можливості дітей; – спільні емоційні переживання під час гри сприяють зміцненню міжособистісних взаємин.
Моральні мотиви	– у грі кожна дитина має виявити себе, свої знання, уміння, характер, вольові якості, своє ставлення до діяльності.
Пізнавальні мотиви	– кожна гра має близький результат (закінчення гри), стимулює дитину до досягнення мети (перемоги) й усвідомлення шляху досягнення; – у грі команди чи окремі діти завжди рівні (відсутні відмінники, трієчники, є гравці). Результат залежить від самого гравця, рівня його підготовленості, здібностей, витримки; – ситуація успіху створює сприятливе емоційне тло для розвитку пізнавального інтересу. Невдачу сприймають не як особисту поразку, а як поразку у грі, вона стимулює пізнавальну діяльність; – змагальність — це невід’ємна складова гри; – у грі завжди є якесь таїнство – неотримана відповідь, що активізує розумову діяльність учня, штовхає на пошук відповіді.

Для розвитку гарного вміння читати пропоную дітям гру «Путанка»: роздаю кожному на парту коротенький текст оповідання, в яких буквочки переплутали свої місця, а завданням діток є правильно прочитати текст в додатку А. Дидактичні ігри економічної спрямованості проводяться із метою

подальшого збільшення, узагальнення, систематизації й доповнення уже сформованих знань із економічної сфери. В подальшому дані знання виступають як необхідна термінологічна підтримка на заняттях й у процесі ігрової діяльності дітей. Ігровий задум, ігрові дії й правила тісно пов'язані між собою: задум встановлює характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає у їхньому виконанні й розв'язанні ігрового завдання.

Відсутність, ігнорування хоч би одного із даних елементів унеможлиблює гру. Ігрова використання своєї праці дошкільника як вид діяльності в умовах гри, засобами гри, являє собою свого роду соціальну й культурну практику для дитини. У ігровій практиці діти дошкільного віку досягають культуру. Уперше поняття «культурна практика» вводить Василь Сухомлинський. Вчений розкриває поняття культурні практики як різні, засновані на поточних й перспективних інтересах дитини види самостійної діяльності, поведінки й складаються із перших днів її життя простору організації своєї дії й досвіду ... це звичайні (звичні) для дитини способи й форми самовизначення та самореалізації, тісно пов'язані із екзистенціальним змістом його буття й спів буття із ін. людьми.

Це – пошук та апробація (постійні та поодинокі проби) нових способів й форм діяльності й поведінки у цілях задоволення різних пізнавальних й прагматичних потреб. Це також придбання морального й емоційного досвіду співпереживання, допомоги, захисту, альтруїзму, емпатії, гордості, радості, а також смутку й ін.» [12, с 25]. Відомо, що культура як найважливіша умова й зміст виховання та навчання дітей виповняє власну якусь універсальну чи абсолютну роль у освітньому процесі.

А ігрова використання своєї праці для дитини дошкільного віку є найважливішим, якщо не головним способом, засвоєння культури. Разом із тим, ігрова використання своєї праці є способом життя для дитини, що синтетична по власній природі й змістовній основі. Тобто, ми бачимо, що гра відіграє велику роль в пізнанні дитиною навколишнього світу, суспільних

процесів, економічних відносин й явищ. Саме через гру, перебираючи на себе роль дорослого, діти дошкільного віку вивчають й засвоюють елементарні економічні уявлення й знання.

1.2 Економічне виховання дітей дошкільного віку

Проблема економічного виховання дітей дошкільного віку встановлювалася актуальною у різні історичні часи. Починаючи із педагогів-класиків до сучасних науковців ведеться багато дискусій, відносно розробки системи навчання дітей дошкільного віку.

Я. Коменським вперше були включені певні аспекти економічного виховання у зміст освіти. В власній праці «Материнська школа» він включає поняття «економічні пізнання», розглядаючи його як ведення домашнього господарства [28, с 338]. Економічне й трудове виховання Я. Коменський вбачав лише в зв'язку із моральним й рекомендував виховувати із дитинства мудрість, працьовитість, мужність, терплячість, справедливість, щирість. Вітаючи працьовитість, бережливість, економію у господарстві, він попереджав про необхідність «бути щедрим, а не скупим й не бути заздрісним». «Із економіки (господарства) дитина має дізнатись, хто відноситься до складу сім'ї, а хто ні».

В педагогічній системі А. Макаренка питання економічного виховання займали одну із провідних позицій. В власній праці «Сімейне господарство» [36, с 12] він пише, що із кожної дитини має вирости не лише хороша людина, а й хороший, чесний господар. Для цього діти дошкільного віку, починаючи із перших років обов'язково мають залучатися до господарських справ.

А. Макаренко розкриває, якими шляхами можна й необхідно виховувати в дітей бережливість, відповідальність: через знайомство із працею батьків, формуються знання про те, звідки беруться гроші,

відбувається пояснення, що таке праця. Сучасні соціально-економічні відносини у суспільстві спонукають дитину досить рано знайомитися із проблемами сімейної «дорослої» економіки. Так, виникає необхідність організовано залучати дітей вже у дошкільному закладі до засвоєння основ економіки, пропедевтики економічної грамотності.

Ідея економічного виховання дітей дошкільного віку, починаючи із малого віку, розглядалась багатьма педагогами-класиками у загальній системі освіти. Сучасний дослідник і вчений Сухомлинський зазначає, що у дошкільній освіті визначилася необхідність впровадження економічної освіти саме із дошкільного віку, в той час, як коли діти отримують первинний досвід у елементарних економічних відносинах.

На думку, даного вченого засвоєння економічної грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, вмінь, навичок із постійним ускладненням їх в відповідності до віку дітей [11, с 234]. Певними аспектами проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку займалися такі відомі вчені: Л.В.Артемова, З.Н.Борисова, Н.Д.Лубенець, М.Г.Стельмахович, К.Й.Щербакова

На основі сучасних наукових праць існують спеціальні розроблені програми, завдяки яким діти дошкільного віку знайомляться із економічними поняттями, категоріями, законами, у яких ураховуються психолого-фізіологічні особливості дітей дошкільного віку [8, с 45].

Дослідження учених Грами Н., Григоренко Г., Жадан Р., Курак Є., Лелюк Ю., Сазонової А., Сасової І., Смоленцевої А., а також Шатової Г. й інші довели, що дітям доступне розуміння окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати із трудовим, моральним й розумовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини дошкільного віку.

Сучасні вчені і дослідники Л.В.Артемова, З.Н.Борисова, Н.Д.Лубенець, М.Г.Стельмахович, К.Й.Щербакова встановлюють економічне виховання як організовану педагогічну використання своєї праці, що спеціально створена система роботи, яка спрямована на формування в дітей дошкільного віку екологічної свідомості [2, с 34]. Діти, за допомогою педагогів та батьків подорожуючи по захоплюючому світу, набуваючи знання у сфері економіки, отримують загальні відомості про середовище існування. Відомий педагог Макаренко А. стверджував, що діти із молодшого віку повинні бути членами господарського колективу, мають знати звідки у сім'ї беруться кошти, що купується, чому це можна купити, це ні й ін. [6, с 39].

Головною метою економічного виховання дітей дошкільного віку є закласти основи усебічного розвитку особистості, виховати сумлінне відношення до господарсько-побутової й посильної праці, бережливе відношення до сімейного й суспільного надбання, утворювати сучасне економічне мислення. Дана задача передбачає утворення переконання про єдність економічних інтересів сім'ї й суспільства, навчання вмінню раціонально організувати трудову використання своєї праці, веденню домашнього господарства та поділу грошових коштів, виховання колективізму у побуті, а також взаємодопомоги між друзями, членами родини, сусідами, прищеплення бережливого й економного відношення до особистої й суспільної власності[18, с 94].

Як визначає Рубінштейн С., в дітей дошкільнят проявляються спроби ієрархії понять, зачатки дедуктивного мислення, відбувається істотний перелом у розумінні причинності; відбувається утворення нового типу психічної організації, яка забезпечує більш ефективну адаптацію до соціальної реальності.

Мова починає виконувати основну функцію у регулюванні поведінки та діяльності дітей дошкільного віку виникає можливість вирішувати завдання у розумовому плані [4, с 23]. Із 5 років спілкування дітей

дошкільного віку стає позаситуативно-особистісним, виникають співпереживання та взаєморозуміння.

Гра сягає високого ступеня розвитку, й у ній:

- п'ятирічки активно не лише відтворюють світ дорослих, а й відносини між ними;

- до 5 років в дитини дошкільного віку утворюється справжня самооцінка, що надає можливість йому усвідомлювати власні можливості (успіх-неуспіх), таким чином критичне ставлення до себе та результатів власної діяльності;

- починають проявлятися мотиви розважливого характеру.

Вище перераховані психологічні особливості дитини, безперечно, важливі для утворення передумов економічного виховання. Старший дошкільний вік є сприятливим для початку роботи із економічного виховання дітей дошкільного віку [5, с 54]. Так як саме у даний період діти дошкільного віку починають усвідомлювати й оцінювати багато економічні поняття. Проблема економічного виховання знаходиться у тісному зв'язку із моральним вихованням та розвитком особистості дошкільника [10, с 23].

Й чим менше вік, тим вона тісніше. За Сазоною А., мета економічного виховання: створювати в дітей дошкільного віку доступні економічні поняття; виховати із дитячих років свідомого користувача усім, що надається дітям для їхнього щасливого дитинства; виховати повагу до тих, хто піклується про них.

Основне завдання економічного виховання полягає у психологічного захисту дитини від негативних впливів суспільства шляхом утворення психологічно комфортної для дитини дошкільного віку обстановки [10, с 85]. Досвід показує, що дошкільник не освоїть цю область самостійно. Лише разом із педагогами й батьками він зможе придбати доступні йому знання. Суть підходу до економічної освіти дітей дошкільного віку не у організації

спеціального навчання економіці, що потребує додаткового часу й може призвести до перевантаження дітей[23].

А у збагаченні різноманітних видів дитячої діяльності, економічним змістом. Насичення життя дітей дошкільного віку елементарними відомостями сприяє розвитку в них реального економічного мислення, що робить даний процес більш усвідомленим й динамічним. Економічне виховання є цілеспрямованим процесом взаємодії дорослого й дітей дошкільного віку, орієнтований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, створення моральних почуттів і морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, утворення навичок соціально-економічної поведінки [3, с 23].

Обґрунтування мети економічного виховання як створення в дітей доступних економічних понять, виховання із дитячих років свідомого користувача усім, що надається дітям для їхнього щасливого дитинства, виховання поваги до тих, хто проявляє турботу про них [6, с 85]. Сучасні науковці Богуш А., Гавриш Н., Грама Н., Курінний Я., Сазонова А., а також Шатова Г. досліджують економічне виховання як один із важливих компонентів соціалізації дитини – економічної соціалізації, складовими якої є елементарні економічні знання, утворенні способи поведінки, а також особистісні утворення, що ми встановлюємо необхідними для успішної економічної діяльності.

Економічна соціалізація є процесом засвоєння індивідом зразків економічно доцільної поведінки, відповідних економічних уявлень, опанування соціальних ролей [3, с 74]. Останні наукові праці, присвячені проблемі економічної освіти й виховання, мають неоднозначне рішення. Такі дослідники як, Кулакова Н. В. й інші розглядають його як одну із частин трудового виховання.

Зазначені вчені і дослідники відзначають, що «економічна освіта та виховання проявляється у підготовці дітей дошкільного віку до школи, життя й праці й стає однією із необхідних умов його громадянської, трудової та моральної зрілості. На даній основі із початку століття після десятирічної перерви у умовах перехідної економіки актуалізувалися питання виховання особистості та на пострадянському просторі» [10, с 26].

В зв'язку із цим перед системою освіти постало завдання виховання усебічно розвиненої людини, яка володіє початковими знаннями у сфері соціально-економічних та гуманітарних наук. В багатьох держави у дошкільних установах почали навчати дітей дошкільного віку різноманітними методами мов й основ економіки.

Зокрема, у цей час відповідно до ринкових вимог дошкільнят навчають азам економіки. Програма із економічного виховання дошкільнят спрямована на ті здібності дошкільнят, що необхідні у умовах ринкової економіки. На практиці на сучасному етапі у розвинених державах Європи, Америки, а також Азії сучасні керівники й спеціалісти дошкільних організацій орієнтуються на утворення в дітей дошкільного віку не лише елементарних економічних знань, а й основ ринку.

Із метою втілення у життя поставлених завдань вони керуються методичними рекомендаціями, що запропоновані зарубіжними провідними спеціалістами у сфері педагогіки, економіки та психології. На нинішньому етапі до проблеми виховання економічної грамотності дошкільнят звертаються Л.В.Артемова, З.Н.Борисова, Н.Д.Лубенець, М.Г.Стельмахович, К.Й.Щербакова й інші[8, с 43].

«Вчені й науковці досліджують головні перспективи розвитку економічної культури у соціальному поєднанні, складовими частинами якої є відносини між дітьми дошкільного віку й дорослими. Із поняттями «економічна освіта, економічне виховання, економічна грамотність досить тісно пов'язане таке, як економічний досвід. В дослідженні Л. В. Артемова

термін «досвід» встановлює предмет міждисциплінарного дослідження, у цей же час філософською, економічною, соціальною й культурноосвітньою категорією».

Необхідно зазначити, що філософи вбачають в досвіді засноване на практиці почуттєво-емпіричне пізнання дійсності (Джіоев О., Єсипчук Н., Карагодін В., Кисельова О.). В психолого-педагогічних працях термін «досвід» трактується як:

1. Сукупність закріплених в пам'яті відчуттів;
2. Способи та засоби практичної та пізнавальної діяльності;
3. Практично засвоєні знання, навички та уміння.

Економічна свідомість, оскільки є динамічною освітою, утворюється у той час, коли людина включається у різноманітні фази відтворення. Проте її передумови починають утворюватися у дитини ще у дошкільному віці, тож актуальним є звернення в дослідженні економічної свідомості до одним із початкових стадій онтогенезу.

До складових економічної свідомості належать, насамперед, економічні уявлення. Під «економічним уявленням» розуміють уявлення, яке має специфічний зміст, а саме, «організацію, стан та структуру господарського життя». Економічне уявлення включає у себе когнітивний, поведінковий, а також емоційно-ціннісний компоненти. Уявлення вважається створеним, за умови якщо утворені усі 3 його компоненти.

Уже у дошкільному віці можна відзначити наявність певних компонентів економічних уявлень. В даному віці в дошкільнят виникають елементарні знання про гроші та покупки, які складають когнітивний компонент їхніх економічних уявлень.

Вчений Борисов вказує на те, що «процес утворення економічного досвіду відбувається через одночасне засвоєння досвіду попередніх поколінь в вигляді сталих економічних законів й понять й своєї економічної діяльності

людини. Таким чином, економічний досвід є у той же час результатом й необхідною умовою економічної діяльності» [4, с 35].

Дослідження наукових праць переконав нас, що економічну культуру учені розглядають як сукупність знань й навичок, норм й цінностей суспільства, необхідних для виконання людьми власних суспільно значущих економічних ролей. В більш широкому розумінні економічна культура є способом взаємодії економічної свідомості та економічного мислення, що регулює участь особистості й соціальних груп в господарчій діяльності і ступінь їхньої самореалізації у конкретних типах економічної поведінки.

Таким чином, в результаті виконання даного розділу роботи було встановлено, що було охарактеризовано опорні терміни із теми дослідження, що формують його змістовну основу.

Всі дані терміни є вагомими аспектами економічного виховання та становлять своєрідний причинно-наслідковий ряд і деяку взаємопідпорядкованість.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСВІДУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Критерії та показники формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності

Для того щоб успішно організувати процес набуття первинного економічного досвіду ми ретельно вивчили сучасний стан даної проблеми. З цією метою нами було проаналізовано поняття первинний економічний досвід, яка його структура та взаємодія з іншими поняттями для визначення критеріїв і показників, за якими було визначено рівні сформованості первинного економічного досвіду дітей старшого дошкільного віку. Під критеріями ми розуміємо ознаки, на основі яких відбувається оцінка; міра суджень, оцінки, а показник – це те, за чим можна судити про розвиток та хід будь-чого.

У дослідженні був визначений **первинний економічний досвід** як елементарна форма відбиття економічної діяльності дітей, що, з одного боку, є сукупністю раніше отриманих знань про сутність економічних стосунків та понять, сформованих елементарних економічних навичок та вмій, з іншого боку – виступає необхідною умовою для подальшого їх збагачення.

Зміст первинного економічного досвіду сучасного дошкільника відбито в чинних програмах навчання й виховання. В програмі „Дитина в дошкільні роки” цей аспект розкрито найзмістовніше, а саме в розділі з економічної освіти. Так до показників економічної компетенції дошкільника відносять: „Дитина знає в простому викладі економічні поняття: потреби, природні ресурси тощо; про необхідність кожної людини трудитися як вдома так і на роботі; що природу треба берегти а не шкодити та збільшувати її багатство; що гроші допомагають людям робити обмін і прискорюють торгівлю; чому людина повинна здійснювати різний вибір; про професії, які є на

виробництві; на які види поділяються товари та послуги. Старший дошкільник уміє пояснити, що таке потреби, бажання; навести приклади товарів та послуг; здійснити просту покупку в крамниці, розповісти про необхідність грошей; назвати різні професії; змайструвати поробку; ощадливо й хазяйновито поводитися в дитячому садку, вдома, на вулиці, у природі; розібратися в конкретній ситуації, оцінити її та зробити вірний вибір; оцінювати свої вчинки та бути ввічливими з іншими дітьми й дорослими. Як зазначено в програмі, дитина старшого дошкільного віку розуміє, що людина повинна постійно у своєму житті робити вибір: яку річ купувати, які речі одягти, скільки ресурсів використовувати тощо; як вигідно бути економним, працьовитим, добрим, діловим, ввічливим, уважним; що природа дарує людям красу, здоров'я, природні ресурси і її необхідно оберігати, турбуватися, підтримувати; що треба завжди допомагати людям” [61, с. 231].

Огляд структури первинного економічного досвіду, його взаємозв'язку з іншими психологічними поняттями а також компонентами економічної соціалізації, що були детально розглянуті в першому розділі дослідження, вивчення стану економічної освіти та виховання на сучасному етап, наявність у нормативних документах усіх показників економічної компетенції дозволили визначити основні показники економічної досвідченості.

До них ми віднесли такі:

- адекватне розуміння основних економічних понять;
- наявність елементарних уявлень із економічної сфери життя;
- наявність елементарної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дитини;
- адекватність поведінки в різних життєвих ситуаціях вибору;
- готовність до варіативних дій;
- наявність розвинених особистісних якостей;
- володіння розумовими операціями;

- наявність інтересу до економічної сфери життя людей;
- домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими дітьми та людьми.

У подальшому дослідженні були виділені чотири критерії визначення сформованості первинного економічного досвіду дошкільників: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-мовленнєвий, операційний та психологічний.

Розглянемо кожен із зазначених критеріїв.

Ціннісно-мотиваційний критерій включає в себе такі показники.

Показник наявність інтересу до економічної сфери життя свідчить про те, що є інтерес у дитини до економічних процесів та законів. Без наявності стійкого інтересу процес формування первинного економічного досвіду дітей стає неможливим.

Показник домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми зумовлений тим, що необхідно врахувати загальнолюдські цінності у процесі економічного виховання. Також необхідно, щоб у процесі прийняття рішення на власну користь діти завжди враховували наслідки цієї дії для інших людей.

Когнітивно-мовленнєвий критерій має такі показники.

Наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя розкриває саме ступінь занурення дитини в економічну сферу життя. Це розуміння дитиною необхідності трудової діяльності, знання яка функція грошей, знання про існування багатих та бідних людей, розуміння необхідності співвідношення власних бажань із своїми можливостями.

Наступний показник – адекватне розуміння основних елементарних економічних понять відповідно до віку дитини, що є термінологічною підтримкою у процесі будь-якої діяльності. Нерозуміння дитиною економічних понять може викликати негативне ставлення до економічної сфери. До основних елементарних економічних понять було віднесено такі: особистісні якості (щедрий, добрий); поняття про економічні дії (придбати,

продати, обміняти); властивості, що характеризують товар (дорогий, дешевий, сучасний).

Третім показником когнітивно-мовленнєвого критерію є наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей. Освоєні дітьми поняття вживаються в їх повсякденному житті, під час спілкування з однолітками чи дорослими, у процесі гри. Отже, наявність лексики допомагає дитині бути повноправним учасником будь-якої дії чи розмови. Але елементарна економічна лексика може перебувати також у пасивному мовленні дитини.

Операційний критерій включає такі показники.

Адекватність поведінки в життєвій ситуації які пов'язані з економічними стосунками що розкриває вміння дитини поводитися в різних соціально-економічних ситуаціях. Отже, знання та розуміння основних елементарних економічних понять не гарантує використання цих знань на практиці.

Показник готовність дитини до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору відображає вміння змінювати свою діяльність залежно від зміни умов та вимог, контролювати себе та узгоджувати свої дії з колективом.

Психологічний критерій має такі показники:

Наявність розвинених особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, який вказує на необхідність розвиненості таких особистісних якостей, як активність, відповідальність, самостійність. Безумовно, для успішної економічної діяльності її учасник має бути рішучим у своїх вчинках, бути активним діячем, відповідати за свої дії та усвідомлювати їх результати.

Володіння розумовими операціями: аналіз, синтез, групування відображає інтелектуальні здібності дитини. Звичайно, що без інтелектуальних здібностей стає неможливою не лише економічна діяльність, але й будь-яка інша.

Розвиненість особистісних вольових якостей, що необхідні для узгодження й підпорядковування власних бажань загальній спільній меті. Подекуди дитині доводиться враховувати бажання й можливості інших, шукати шляхи для компромісу з іншими дітьми та дорослими.

На основі зазначених критеріїв та показників було визначено три рівні сформованості первинного економічного досвіду дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній та низький. Ми не використовували характерний для традиційного розподілу високий рівень, оскільки вважаємо, що діти старшого дошкільного віку лише починають набувати економічний досвід, тому не досягають високого рівня його розвитку. Нижче представлено характеристику рівнів сформованості первинного економічного досвіду дітей.

Достатній рівень сформованості первинного економічного досвіду констатують якщо дитина з інтересом ставилася до економічної сфери життя, із захопленням бере активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях; під час спілкування з однолітками доцільно вживає слова економічного спрямування; охоче бере участь в іграх на економічну тематику, нерідко виступала ініціатором їх організації; уміло відстоює власну точку зору, але прислухаючись та враховуючи погляди інших дітей; у процесі виконання завдань вміло проводить аналіз, синтез та групування різноманітних понять економічного змісту; швидко реагує в нестандартних ситуаціях, приймає адекватні рішення та майже завжди доводить розпочату справу до кінця; у ході гри поступається власними бажаннями та інтересами заради виконання даної нею обіцянки чи задля досягнення спільної мети.

Для *середнього рівня* сформованості первинного економічного досвіду характерною є наявність у дітей нестійкого інтересу до економічної сфери життєдіяльності людей, який без подальшого зацікавлення та мотивації швидко згасав. Дитина охоче бере участь у грі, але не прагнула до лідерства:

бере на себе роль лідера тільки тоді, коли вимушена це зробити. В ігровій діяльності дитина в основному діє залежно від ситуації, але намагаючись не відходити від стереотипів у поведінці. Розуміє значення більшості елементарних економічних понять, відповідно до свого власного віку, але не завжди їх використовує в активному мовленні; проявляє досить розвинені для свого віку інтелектуальні здібності: залежно від складності понять виконує їх аналіз, синтез та групування; намагається дотримуватися даного слова, але могла змінити його під натиском лідера; втрачала інтерес до будь-якої діяльності, якщо не отримувала від цього задоволення або не бачила в кінцевому результаті вигоди для себе; власні бажаннями та інтереси ставила вище за досягнення спільної мети.

Для *низького рівня* сформованості первинного економічного досвіду характерними є такі прояви: епізодичний інтерес до ефектних та цікавих сторін економічних процесів; індиферентне ставлення до нового знання, пов'язаного з економічною сферою життєдіяльності. Під час ігор економічної спрямованості дитина часто стоїть осторонь, а коли грається разом з усіма, намагається не потрапляти в центр уваги; у будь-якій діяльності не проявляє ініціативи, завжди обирає найлегші завдання та найпростіші шляхи їх розв'язання; не виявляла зацікавленості до пошуку іншого варіанту дій. Дитина інколи демонструвала негативне ставлення до економічної сфери життєдіяльності людей, що проявлялося в небажанні збільшувати власний запас знань економічної спрямованості, брати участь у колективних іграх. Відповідно, незнання та нерозуміння більшості понять спричинило виникнення негативного ставлення до всього, з чим пов'язана економічна сфера життєдіяльності.

2.2 Організація експериментальної роботи

Результати проведеного констатувального етапу дослідження засвідчили, що практика закладів дошкільної освіти на сьогоднішній день не

повною мірою відповідає сучасним вимогам відносно утворення в дошкільнят елементарних економічних знань, в тому числі набутої у ігровій діяльності.

Виходячи із даних особливостей, було встановлено мету й завдання даного дослідження.

Метою є розробка й дослідно-експериментальним шляхом перевірення ефективності системи роботи, який забезпечить дієвість утворення елементарних економічних знань дітей дошкільного віку у ігровій діяльності.

Завданням є:

- забезпечення комплексного підходу до процесу економічного виховання дошкільнят відносно утворення у них елементарних економічних знань, вмінь, навичок та створення особистісних якостей, що необхідні для життя й майбутньої економічної діяльності;

- визначити пріоритет ігровій діяльності серед ін. засобів утворення у дошкільнят елементарних економічних знань.

Дослідження наукових джерел виявив, що утворення в дітей дошкільного віку елементарних економічних знань значною мірою залежить від опанування усіма учасниками освітнього процесу знань із даної проблеми.

В цей же час, діти дошкільного віку й дорослі особи, залучені до експерименту, засвідчили обмеженість та фрагментарність, а також досить часто і повну відсутність відповідних знань. Результати констатувального етапу експерименту переконали, що досягнення позитивної динаміки в справі створення в дітей дошкільного віку елементарних економічних знань у ігровій діяльності можливе за умови систематичного й послідовного збагачення знань вихователів, батьків й дошкільнят в даній галузі.

Зміст методичної роботи із педагогами спрямовувався на збільшення ступеня їхньої професійної компетентності із проблеми вироблення в дітей дошкільного віку елементарних економічних знань. Із даною метою для всіх

педагогічних співробітників закладів дошкільної освіти було організовано використання своєї праці консультативного центру «Економіка для дошкільнят», у функції якого входило ознайомити їх з змістом та методикою експериментальної роботи із дітьми дошкільного віку та надати методичну допомогу в реалізації її основи.

Метою діяльності консультативного центру є:

1. розкриття головних шляхів утворення в дошкільнят елементарних економічних знань у ігровій діяльності;
2. визначити разом із вихователями сутність та зміст понять «економіка у закладі дошкільної освіти» й «економічна культура»;
3. підготувати вихователів до роботи за нашою експериментальною методикою, до основи якої покладено поетапне створення елементарних економічних знань в дітей дошкільного віку шостого року життя.

Функціонування консультативного центру реалізувалася методом організації групових форм методичної роботи (інтерактивна ділова гра, дискусійний клуб, семінар, а також методична консультація). План роботи консультативного центру «Економіка для дітей» містить 3 теми:

1. «Формування первинного економічного досвіду дітей дошкільного віку»;
2. «Виховуємо майбутнього хазяїна»;
3. «Формування заощадливості».

Із них шістнадцять годин, із них шість—лекційних, десять—практичних). Подальша фаза формувального експерименту була спрямована на роботу із дітьми дошкільного віку. Було розроблено авторську програму «Подорожуємо Економікою». Для реалізації плану програми було обрано варіант блочно-тематичного планування.

У основу нашої програми було покладено:

1. Головні положення Програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» відносно утворення в дошкільнят елементарних економічних знань [34, с 96];

2. Методичні засади програм деяких вчених: із врахуванням матеріалів визначених джерел було встановлені програмові завдання, розроблено різноманітні форми й методи роботи.

Розроблена нами експериментальні вправи базувалася на даних тематичних напрямках:

1. Економіка для кожного;
2. Заощадливість;
3. Гроші й їхнє призначення.

Весь зміст експериментальних вправ подано у Додатку.

На усіх стадіях проведення експериментальної роботи нами застосовувалося широке коло видів роботи, що забезпечували усі компоненти створеності елементарних економічних знань дошкільників у ігровій діяльності. Відповідно до завдань нашої роботи, реалізація програми має забезпечити 2 напрямки роботи – роботу з старшими дітьми дошкільного віку відносно сформованості у них елементарних економічних знань у ігровій діяльності, а також викладачами відносно збільшення ступеня знань із обраної проблеми.

Перший тобто пошукова стадія формувально-експериментальної роботи із дошкільнятами передбачав накопичення й систематизацію знань дітей про економічну сферу життєдіяльності.

Метою даної стадії є формування у дітей інтересу до економічної складової буття людини, збагаченні їх словникового запасу, цілеспрямованому формуванні соціально-економічних уявлень дошкільників. Під час цього урахувалися дослідження Сазонової А., Богуш А., Гавриш Н., Крутій К., що указували, що власну економічну досвідченість дитина проявляє за допомогою мовлення. Якщо дошкільник застосовує неточні

поняття, це означає, що у нього ще не створене правильне уявлення про предмет, саме тому варто урахувати специфіку опанування словника економічного змісту дошкільником [29, с 74].

В результаті експериментальної роботи на констатувальному етапі, встановлено, що дошкільники знають певні економічні терміни, однак вони часто у них плутаються, не можуть визначити між ними зв'язок. Таким чином, частина вправ й ігор була спрямована на вироблення уміння диференціювати елементарні економічні терміни, однак акцент на даному етапі ставився на тому, щоб дошкільнята могли осмислено вживати економічні поняття як у межах ЗДО, так й у повсякденному житті.

На першій стадії для накопичення й систематизації знань старших дошкільників із економіки нами застосовувалися наступні форми й методи роботи:

1. Дидактичні ігри:
 - «Чарівний гаманець»;
 - «Дешево-дорого»;
 - сюжетно-рольова гра «Економічний господар»;
 - «Супермаркет»;
2. Робота із літературою:
 - переказування оповідання «Білка запасається на зиму»;
3. Робота з символною схемою «Хатні обов'язки»;
 - «Покупки».

Великою подією було проведення кулінарного конкурсу дівчаток й їх матусь «Ось яка я господарка». Мета це привернення уваги батьків та педагогів до створення в дошкільнят не тільки позитивного відношення до ведення господарства, виконання домашніх обов'язків, а і навчання їхніх основ економічного господарювання.

Залучення мам до даних форм роботи, коли вони на очах в дошкільнят демонстрували власне уміння готувати недорого й смачно, економити – було

корисно усім, а особливо дітям, так як це утворювало гарний емоційний настрій, дарувало радість від взаємного спілкування, підвищувало активність мам, утворювало в них бажання спільної роботи, творчої взаємодії із дітьми.

Нами також застосовувався метод полілогу як проблемна бесіда, зміст якої полягав в вільному пошуку істини у процесі обговорення. Полілог як метод роботи із дошкільнятами цінний для нашого дослідження тим, що сприяє утворенню в вихованців прагнення відстоювати власну точку зору, звичку самостійно приймати рішення.

Зазначений метод надав можливість дошкільнику скористатися власними знаннями й знайти відповіді на поставлені нами запитання з економічної сфери життєдіяльності, що були достатньо складними і добиралися нами із врахуванням саме означеного методу.

На другому тобто навчальному етапі формувального експерименту передбачалося забезпечення усвідомлення дошкільнятами кола понять й елементарних уявлень із економічної сфери життя й стимулювання дітей до особистісного визначення із проблеми економії родинних коштів.

Метою цієї стадії є формування різноманітних способів поведінки дітей у конкретній економічній ситуації, а також у різноманітних життєвих ситуаціях й в ситуаціях економічного вибору. В результаті отримання термінологічної підтримки, дошкільник був здатен виконувати різноманітні соціально-економічні ролі у процесі життєдіяльності.

На даній стадії реалізації нашої експериментальної програми, поряд з традиційними методами виховного процесу (бесіда, утворення ситуацій економічного змісту, а також заохочення) ми використали поради сучасних науковців Сазонової А., Шатової Г., а також Курак Е., що пропонують використовувати такі цікаві методи як аналіз відеоматеріалів, уявне входження у ситуацію й включення інтелектуальних задач економічної спрямованості й ін.

Організація роботи виконувалася через проведення таких заходів:

1. Перегляд уривків кіно- й мультфільмів про економію, ощадливість, багатство, й бідність, у якому герої купують різну продукцію, заощаджують гроші і ін.

2. До таких фільмів належать:

- «Квітка-семицвітка»;
- «Чарівний магазин»;
- «Горщик каші».

3. Ситуативні ігри економічної спрямованості (формування різноманітних способів соціально-економічної поведінки):

- «Економлю електрику»;
- «Я – бережливий».

В процесі ситуативної гри дошкільнята пробували виконати різноманітні ролі, аналізували свою використання своєї праці й використання своєї праці всіх її учасників. Дошкільнята грали за складеним ними і ретельно проаналізованим сюжетом;

3. Систематичні проведення занять економічної спрямованості.

Третій тобто діяльнісний етап формувальної частини дослідження ґрунтувався на формуванні активної поведінки дошкільнят в різноманітних соціально-економічних ситуаціях. Ознайомлення дошкільнят із різними соціально-економічними ситуаціями і утворення способів поведінки не гарантувало, що дитина може адекватно поводитися у життєвих ситуаціях вибору.

Таким чином, сформувалася необхідність в зануренні дітей в конкретні ситуації, які можуть змінюватися, вимагаючи від них мислення й швидкої реакції на зміну обставин та умов. Саме через зміст робіт впродовж третього етапу включав:

1. Систематичне проведення занять економічної спрямованості із метою подальшого збагачення словникового запасу дошкільнят й ознайомлення із різноманітними формами соціально-економічної поведінки;

2. Проведення ситуативних й сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості із метою утворення у дошкільнят особистісних якостей, необхідних для успішних соціально-економічних взаємин;

3. Організація (спільно із батьками) «Виставки грошей» (грошові одиниці України й ін. країн);

4. Проведення дискусійного клубу «Як живуть ін. народи» (особливості економічного господарювання у різноманітних державах). В розробці програми утворення в старших дошкільників елементарних економічних знань у ігровій діяльності «Подорожуємо Економікою» нами передбачалася також необхідність забезпечення організаційно-педагогічних умов, встановлених нами на теоретичному рівні дослідження.

На нашу думку, здійснення першої умови (відносно дотримання вихователями вимог програм відносно економічного виховання дошкільнят), відбувається за рахунок виконання цілеспрямованої, виваженої й різноманітної просвітницької роботи для вихователів із обраної проблеми. В розробці й реалізації системи роботи нами було також враховано те, що великий потенціал відносно формування в дошкільнят елементарних економічних знань має відповідне розвивальне середовище, що є постійним джерелом поповнення особистого досвіду, знань та тим об'єктивним чинником, що встановлює спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей.

Дитина, взаємодіючи із цим середовищем соціалізується, що супроводжується нагромадженням її соціально-економічного досвіду, життєвих орієнтирів, цінностей, стереотипів поведінки, в тому числі – у сфері елементарної економіки. Варто зауважити також, що ефективність формування елементарних економічних знань залежить від реалізації конструктивної взаємодії між сім'єю та ЗДО в навчально-виховному процесі.

Робота із батьками і педагогами спрямовувалася на формування знань й навичок дітей із економічної галузі життєдіяльності. Вона проводилася через

організацію діяльності вищезазначеного консультативного центру, що комплексно виконував просвітницьку роботу серед педагогів й батьків в таких формах:

1. Консультація для батьків «Практичні поради для батьків, що бажають виховати соціально адаптованих дітей в сучасних економічних умовах»;

2. Інтерактивна ділова гра «Формування первинного економічного досвіду дошкільників».

Таким чином, із метою надання корекційної спрямованості процесу створення в дітей дошкільного віку елементарних економічних знань у ігровій діяльності нами було розроблено та апробовано в практиці дошкільного навчального закладу експериментальну програму «Подорож Країною Економіки». Її педагогічну характеристику було представлено в цьому підрозділі.

Розроблені методики дозволили нам констатувати рівень сформованості первинного економічного досвіду старших дошкільників в контрольній та двох експериментальних групах дітей.

Ми проаналізували результати дослідження кожного критерію. Усі дані ми відобразили у вигляді таблиць. Розглянемо їх детально.

Результати обстеження рівнів сформованості первинного економічного досвіду за когнітивно-мовленнєвим критерієм відображено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати дослідження первинного економічного досвіду дітей за когнітивно-мовленнєвим критерієм (%)

Рівні Показники	Адекватне розуміння основних елементарних економічних понять відповідно до віку дитини		Наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя		Наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні дітей		Загальна оцінка когнітивно-мовленнєвого критерію	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Н.	65	64	39	39	60	58	56	56

С.	28	29	46	48	35	36	33	32
Д.	7	37	15	13	5	6	11	12

Другу методика було присвячена виявленню рівня сформованості первинного економічного досвіду за операційним критерієм. Результати оцінки за цим критерієм та його показниками відображено в таблиці 2.3.

Як результат наявності низького рівня за когнітивно-мовленнєвим критерієм, у дітей виникає страх перед можливістю потрапити в ситуації економічної спрямованості, які вимагають від дошкільника, по-перше, адекватної поведінки в життєвих ситуаціях, що можлива лише при розумінні всього, що відбувається, оцінки ситуації, її аналізу, уміння та бажання діяти.

Таблиця 2.3

Результати дослідження первинного економічного досвіду за операційним критерієм (%)

Рівні	Показники	Адекватність поведінки в життєвій ситуації, пов'язаній з економічними стосунками		Готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору		Загальна оцінка діяльнісного критерію	
		КГ	ЕГ	КГ	КГ	КГ	ЕГ
Н.		56	56	39	41	56	56
С.		36	34	57	53	35	34
Д.		8	10	4	6	9	10

56% дітей контрольної групи, 56% експериментальної показали низький рівень за показником “адекватність поведінки в життєвій ситуації, пов'язаній з економічними стосунками”. Так, на запитання “Що ти робитимеш з грошима, які знайдеш на вулиці?” деякі діти давали такі відповіді: “Не буду їх піднімати, бо на руках з'являться бородавці”.

Разом з тим, діти трьох груп показали достатній рівень розвитку варіативності дій та реакції на зміну обставин, про що свідчать такі дані як за показником “готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору”: 4% дітей контрольної групи, 6% експериментальної та груп. Так, на запропоновану дітям ситуацію “Тебе послали за хлібом, але він закінчився в

магазині. Що ти робитимеш?” деякі діти давали дуже кмітливі відповіді: “Можна самим спекти хліб” або “А я куплю булочки”.

Загальна оцінка за операційним критерієм (56% дітей контрольної групи, 56% експериментальної групи показали низький рівень) свідчить про необхідність роботи з старшими дошкільниками, не лише щодо збільшення словникового запасу, але й щодо збагачення досвіду власної діяльності, формування економічного досвіду як умови та результату елементарної економічної діяльності.

Оцінка рівня сформованості первинного економічного досвіду за психологічним критерієм здійснювалася за допомогою третьої методики. Усі результати відображено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Результати дослідження первинного економічного досвіду
за психологічним критерієм (%)**

Рівні	Показники		Володіння розумовими операціями: аналіз, синтез, групування		Розвиненість особистісних вольові якості		Загальна оцінка психологічного критерію	
	КГ	ЕГ1	КГ	ЕГ1	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Н.	38	36	34	34	20	20	33	33
С.	51	53	58	60	68	65	39	40
Д.	11	11	8	6	12	15	28	27

Діти всіх груп (особливо контрольної) не вміють поступатися власним бажанням заради спільної мети або задля більш важливої справи, ніж власне бажання чи мрія: 38% дітей контрольної групи, 36% експериментальної показали низький рівень показника “розвиненість особистісних вольові якостей”. Про це свідчать результати опитування батьків.

Загальна оцінка рівня сформованості економічного досвіду за психологічним критерієм відображає однаковий розвиток за даним критерієм у дітей контрольної та експериментальних груп.

Відзначено певні закономірні залежності поведінки дітей у різних економічних ситуаціях від їх ставлення взагалі до економічної сфери життєдіяльності. Оцінка та дослідження сформованості економічного досвіду за ціннісно-мотиваційним критерієм допомогли нам визначити ставлення дітей до економічних явищ і процесів. Результат даного дослідження відображено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати дослідження первинного економічного досвіду за ціннісно-мотиваційним критерієм (%)

Рівні	Показники		Наявність інтересу до економічної сфери життя		Домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми		Загальна оцінка ціннісно-мотиваційного критерію	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ1	КГ	ЕГ1		
Н.	29	30	45	45	36	36		
С.	46	46	40	39	56	57		
Д.	25	24	15	19	8	7		

Виявлено, що 25% дітей контрольної групи, 24% експериментальної групи показали достатній рівень наявності інтересу до економічної сфери життєдіяльності людей. Порівняно з кількістю дітей, які мають низький рівень (29% – КГ, 30% – ЕГ), ця кількість невелика, але причиною є відсутність мотивації дітей і страх перед невідомим, це поняття та процеси при відсутності певної підтримки активним словниковим запасом та власної спроможності до дій. Під час залучення дітей до гри економічної спрямованості деякі з них відмовлялися, пояснюючи, що вони не знають що робити в процесі гри.

Діти старшого дошкільного віку ставлять на перше місце виключно власні інтереси, бажання та мрії, не спираючись на суспільні норми та правила, інколи не враховуючи і чужі інтереси. Про це свідчать результати дослідження за показником “домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми”: 45% дітей контрольної групи, 45% експериментальної групи показали низький рівень.

Загальна оцінка сформованості первинного економічного досвіду за ціннісно-мотиваційним критерієм (36% – КГ, 36% – ЕГ показали низький рівень) розкриває можливі причини низького рівня сформованості первинного економічного досвіду дітей – низький рівень мотивації до занурення в економічну сферу життєдіяльності.

Під час визначення загального рівня сформованості економічного досвіду в нас виникли деякі труднощі: оскільки оцінювання критеріїв відбувалося за різними шкалами, ми не могли визначити загальний рівень простим знаходженням середньоарифметичного числа.

Таблиця 2.7

**Загальний рівень сформованості первинного економічного досвіду
дітей старшого дошкільного віку
(констатувальний експеримент)**

Рівень	Кількість дітей (%)	
	КГ	ЕГ
Низький	36	36
Середній	54	55
Достатній	10	9

Достатній рівень сформованості економічного досвіду виявлено в 10% дітей експериментальних груп та 9% у контрольній групі.

Причиною цього, можливо, могло стати місто мешкання, де виховуються дошкільнята: діти контрольної групи мешкають у невеликому

місті, на відміну від дітей експериментальних груп, які мешкають в обласному центрі й більше підпадають під вплив економічної соціалізації великого міста.

Разом з тим на низькому рівні було виявлено майже однакову кількість дітей усіх груп (36% дітей контрольної групи, 36% експериментальної групи). Отже, вихідний рівень сформованості первинного економічного досвіду в дітей експериментальних та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був однаковим.

На наступних етапах експерименту планувалося простежити динаміку розвитку економічного досвіду старших дошкільників в різних умовах з метою доведення ефективності поетапної моделі формування економічного досвіду, що включає не лише розроблені цикли занять, але й ігрову апробацію матеріалу за допомогою ігор економічної спрямованості, зокрема ігор-стратегій.

2.3 Організація педагогічної діяльності щодо формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності

Врахування підходу до утворення економічних знань й уявлень в дітей дошкільного віку. Середовище її складається з найближчого оточення (мати та батько, а також рідня), їх грамотності, вчинків в процесі сумісного ведення домашнього господарювання, залученості дітей до справ в домашньому господарстві, позиції ЗДО.

В наукових працях відомих вчених та науковців зазначається про важливість утворення спеціального середовища, у якому би дошкільнята могли набувати знань про елементарну економіку, а також вправлятися у їхньому використанні у іграх, спеціальних економічних ситуаціях. За сучасними програмами, у кожній віковій групі ЗДО має бути утворене розвивальне середовище. Ввесь організований процес економічного

виховання дітей має бути спрямованим на одержання конкретного результату, що розкривається у моделі як очікуваний.

Даний процес будується на загально дидактичних принципах суб'єктності, доцільності, орієнтації на цінності, свідомості, самостійності, активності, системності, цілісності, інтеграції, послідовності, а також доступності. Проаналізуємо детальніше принципи організації процесу утворення елементарних економічних знань дітей дошкільного віку.

Педагогічний метод суб'єктності потребує такої організації навчально-виховного процесу у ЗДО, що була би спрямована на виховання дітей як активних діячів, що перетворюють навколишнє середовище й самих себе. В дослідженні відбувався перехід від становища об'єкта педагогічного впливу до положення суб'єкта навчання і виховання.

Таким чином, стосунки вихователя та вихованців носили характер співпраці, в процесі якої діти припиняли бути тільки об'єктами впливу, а ставали учасниками спільної діяльності. В дослідженні принцип доцільності пронизує усі сторони педагогічної діяльності. Відомо, що людина може спрямовувати власні зусилля на досягнення конкретної мети і реалізацію завдань. Під даною здібністю розуміємо передбачення людиною мети власної діяльності, її результатів, заплановане проектування своїх дій, зміну їх відповідно до конкретних обставин.

Керуючись принципом орієнтації на цінності, ми наповнювали будьяку використання своєї праці дитини дошкільного віку моральним змістом, смислом й значущістю. Таким чином, утворення первинного економічного досвіду розглядається нами через призму формування системи загальнолюдських цінностей й особистісних якостей, необхідних для спілкування із людьми та успішної економічної діяльності. Принцип свідомості, самостійності й активності орієнтує на застосування таких методів навчання, що відкривають дітям можливість бути реальними суб'єктами процесу пізнання:

1. Творчі проекти;
2. Ігрова використання своєї праці;
3. Спостереження й ін.

Тож в нашій дослідній роботі даний принцип обумовлював організацію процесу утворення первинного економічного досвіду у контексті особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти. Реалізація принципу системності, послідовності й цілісності полягала у раціональному плануванні пізнавального матеріалу і дотриманні логічної послідовності при його поданні.

Таким чином, весь пізнавальний матеріал складав собою цілісну систему елементарних економічних знань й уявлень, а також відповідних навичок. Принцип доступності полягав в застосуванні у освітньому процесі економічних понять, доступних для сприйняття дітей. Перейдемо до характеристики визначених нами педагогічних умов формування елементарних економічних знань в дошкільників засобами ігрової діяльності.

Дані умови було також покладено нами у основу розробленої системи.

1. Дотримання вимог програм відносно економічного виховання дітей дошкільного віку у ігровій діяльності В кожній з держаних комплексних програм дошкільної освіти міститься розділ «Економічне виховання дошкільників», що реалізується у освітній лінії «Дитина в соціумі». Також на сьогоднішній день утворено декілька авторських (Сазонова А., Клавдієва А. та Шатова А.) програм із економічного виховання дітей з наданням методичних матеріалів, що надають можливість більш конкретизовано й ефективно організувати дану роботу.

Логіка побудови як державних, так й методик встановлює обов'язковий розділ, у якому розглядаються вікові можливості дітей відносно опанування ними знань і уявлень елементарної економіки. У умовах сучасного суспільства кожна людина має отримати безперервну економічну освіту. На наш погляд, безперервна економічна освіта здобувається із первинним досвідом у початкових економічних відносинах. Відповідно до педагогічної

теорії ступені засвоєння програм дошкільного виховання із врахуванням психологічних, вікових й ін. факторів різні.

Зокрема, вчений З. Борисов структурує роботу відносно утворення попередніх економічних знань в вихованців дошкільних закладів варто розділити на декілька етапів із врахуванням вікових показників дітей:

1 етап – робота із середньою групою (4–5 років) – проведення бесід, розповідь історій та казок рідною мовою.

Запропонована тематика:

1. історія людства;
2. професії батьків.

2 етап – робота з старшою групою (5,5–6 р.) – проведення бесід, розповідь історій та казок, організація дидактичних ігор.

Запропонована тематика:

1. потреба людини;
2. економічні ресурси;
3. виробничі продукції: товари й послуги;
4. ринок й його економічне значення;
5. гроші й їхні функції;
6. сім'я і економіка.

3 етап – робота з старшою групою (6,5–7 р.) – проведення бесід, розповідь історій та казок, організація дидактичних та сюжетно-рольових ігор.

Запропонована тематика:

1. попит на продукцію й послуги;
2. пропозиція й його значення;
3. безробіття й його вплив;
4. банківська система;
5. державний податок й система оподаткування;
6. державний бюджет.

У кінці кожного етапу варто провести діагностику із метою встановлення рівня засвоєння дітьми економічних знань. Аналізуючи результати, варто зробити пошук ефективних методичних прийомів й необхідність утворення оптимальних умов не лише для розвитку економічного мислення, а й мовного рівня дітей.

2. Застосування потенціалу дидактичних й сюжетно-рольових ігор із формування у дошкільників елементарних економічних знань. Гра – основна сфера спілкування дітей, у ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, а також дружби [25, с 13].

В грі пізнається й отримується соціальний досвід взаємин дітей, вона є сферою неповторної людської активності. Дослідження психолого-педагогічної літератури із теорії гри надає можливість представити спектр її призначень для розвитку й самореалізації дітей. Дослідниця Поніманська Т. зазначає, що «дидактична гра є грою, яка спрямована на утворення в дошкільника потреби у знаннях, активного інтересу до того, що може стати їхнім новим джерелом, вдосконалення пізнавальних вмінь й навичок» [24, с 101].

Сюжетно-рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється зокрема в утворенні нових сюжетів – втілених в деяких подіях образних відтворень задумів. У іграх дошкільнят вони надзвичайно різноманітні та відображають конкретні умови їх життя. В сюжетно-рольовій грі має бути розгорнутий сюжет, який включає різні ролі, що пов'язані із економічним змістом, де ігрові завдання мають вирішуватися безпосередньо на основі засвоєних економічних знань та пропонуватися дошкільнику в вигляді ігрових правил.

Під час організації сюжетно-рольових ігор економічного спрямування виділяють наступні принципи:

- відбір економічних знань, що отримані на заняттях в процесі навчання, для подальшого відображення у іграх;

- ознайомлення дітей із діяльністю дорослих, у яку органічно входять дії й знання зі економічної області;
- відображення знайомої дітям діяльності дорослих у сюжеті й змісті ігор;
- організація колективних ігор[19, с 23].

Залучення будь-якої дитини до виконання ролей, які включають економічний зміст; безпосередня участь педагога в грі, виконуючого на ряду із дітьми ігрову роль. Розроблена науковцями структура сюжетно-рольових ігор із економічним змістом, характеризується наступними ознаками: тип гри, вік дітей, кількість дітей, місце гри у навчально-виховному процесі, мета, костюми, реквізити та обладнання, набір ролей, попередня робота, ігрові дії, опис ходу й керівництва грою, а також аналіз взаємовідносин дітей при грі [7,с.35].

Гра-стратегія передбачає багатопланову групову використання своєї праці із чітко встановленою цільовою перспективою, що передбачає спільне планування, проектування дій, із наступним розподілом обов'язків й ролей й покроковою реалізацією задуму [39, с 36].

3. Взаємодія з сім'єю відносно утворення економічних знань дошкільників засобами ігрової діяльності Усебічний розвиток дитини, підготовка її до життя у суспільстві – головна соціальна задача, яка вирішується суспільством й сім'єю. Ефективність роботи педагога-вихователя із утворення економічних уявлень в дітей значною мірою встановлюються позицією сім'ї, що вона займає по відношенню до самої дитини як об'єкта засвоєння сукупного пізнання й виступає, у цей же час, носієм соціальних, педагогічних, психологічних, а також економічних функцій, які вона містить в власній структурі і добирає оптимальне забезпечення власних потреб в них[17, с 34].

Ефективність утворення економічних уявлень в дітей у сім'ї залежить від педагогічних умов, у яких сім'я виступає як:

- осередок засвоєння на практиці економічних термінів через передачу членами родини форм, методів, прийомів раціонального користування усім, чим займається родина;

- носій економічних відносин через споживчий осередок.

Власному існуванню сім'я завдячує підтриманню родинних стосунків від фізіологічних потреб самозбереження до соціальних й потреб самоутвердження як найвищої категорії соціального життя особистості;

- організатор обліку видатків й витрат й способів раціонального їхнього застосування через залучення системи заходів, що спрямовані на доцільне користування ними у межах задоволення запитів сім'ї відносно здоров'я, навчання, відпочинку, предмети вжитку, а також предмети морального задоволення;

- ланка зв'язку з соціальним середовищем, у якій відображаються усі зміни, які відбуваються у ньому через форми праці, ролі у суспільстві, що займають члени родини;

- реалізатор виховних можливостей, які спрямовані на задоволення потреб доцільними видатками та витратами, що виводять дошкільника у самостійне життя.

Перші знання про економіку діти отримують у родині, так як вона найтіснішим чином пов'язана із економічним життям усього суспільства. Традиційно, однією із головних завдань сім'ї є її господарсько-економічна використання своєї праці, що є необхідною умовою життя й розвитку сімейних відносин. Повсякденне урахування витрат та доходів, правильне застосування кожної трудової гривні, бережливе відношення до продуктів харчування, одягу— усе це представляє великі можливості для економічного виховання дітей у сім'ї.

Єдиним джерелом доходу є чесна праця, тож сім'я має виховати:

1. Повагу до праці, працьовитих людей, чесно заробленим грошам;

2. Утворювати бережливе відношення до усього, що утворено людиною;

3. Навчати дошкільників раціональній організації праці, щоб при найменших витратах отримати необхідні результати [13, с 95].

Вчений Борисов зазначає, що «сімейне економічне виховання має ряд особливостей й переваг в порівнянні із ін. формами суспільного виховання. Сімейне виховання індивідуальне, звернене безпосередньо до дитини. Виховні можливості сім'ї можна охарактеризувати безперервністю, тривалістю, а також різнобічністю. Економічне виховання дітей у сім'ї є систематичним, цілеспрямованим впливом дорослих членів сім'ї, усього сімейного укладу на формування в дітей господарського відношення до особистого й суспільного надбання, повага до працюючих людей, до праці у всіх її відношеннях».

Не дивлячись на те, що сімейному вихованню надається значне значення у економічному вихованні дітей, мати та батько у родині вирішенням даних питань майже не займаються [9, с 34].

В дітей дошкільного віку стихійно утворюється представлення про те, що мати та батько мають задовольняти усі їх потреби й прагнення. Саме на цьому ґрунті виростає споживче ставлення до батьків, з'являються бажання, котрі мати та батько уже не у змозі задовольнити. Украй рідко мати та батько спілкуються із дітьми про поза сімейні економічні проблеми (собівартість виробу, оплату праці, матеріальне стимулювання, ціну, прибуток, бережливість, а також обачність).

Контакт між сім'єю й педагогом допомагає побудувати відносини взаєморозуміння між ними й виробити загальний підхід, також забезпечити логічність й послідовність в навчанні та розвитку самого дошкільника. Спільне планування надає можливість полегшити головні процеси, пов'язані із суспільною поведінкою, навчанням й вихованням дітей. В міру того, як вихователь готується до навчання дошкільників, важливо, щоб він

усвідомлював той факт, що навчання починається не із того миті, коли дитина приходить у групу. Першими учителями дитини є її мати та батько. Те, що дитина дізнається у своїй сім'ї, є основою для подальшого, повномасштабного процесу навчання.

Загальна мета, яка об'єднує дошкільний заклад й батьків, є виховання освіченої дитини. Дослідження наукових праць визначив, що у останні роки створено ряд робіт навчально-методичного й методичного характеру, у яких дослідниками були розроблені рекомендації по виконанню взаємозв'язку із сім'єю із цього напрямку й перспективний план по установленню взаємозв'язку із сім'єю зі економічного навчання дошкільників.

ВИСНОВКИ

Виконавши усі завдання нашого дослідження можна стверджувати, що:

Нами схарактеризовано ігрову діяльність як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює елементарні економічні поняття, намагається їх осмислити та застосувати в повсякденному житті. Ігрова діяльність надає дитині можливість не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Важливою умовою формування первинного економічного досвіду дитини є застосування ігор економічної спрямованості. У практиці закладу дошкільної освіти у контексті економічного виховання дітей використовуються різні види ігрової діяльності: сюжетно-рольові, театралізовані, дидактичні та рухливі ігри. Особливим потенціалом визначаються ігри-стратегії економічного спрямування, оскільки у них закладено логіку пошукової або проектної технології.

Головною метою економічного виховання дітей дошкільного віку є закласти основи усебічного розвитку особистості, виховати сумлінне відношення до господарсько-побутової й посильної праці, бережливе відношення до сімейного й суспільного надбання, утворювати сучасне економічне мислення. Дана задача передбачає утворення переконання про єдність економічних інтересів сім'ї й суспільства, навчання вмінню раціонально організувати трудову використання своєї праці, веденню домашнього господарства та поділу грошових коштів, виховання колективізму у побуті, а також взаємодопомоги між друзями, членами родини, сусідами, прищеплення бережливого й економного відношення до особистої й суспільної власності

За результатами обробки отриманих даних експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження, ми виявили чинники впливу на формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних

знань засобами ігрової діяльності. Серед них – недотримання педагогами, які працюють у старшій групі, методики роботи з економічного виховання. Це стосується домінування занять інтегрованого типу з переважанням мовленнєвої або економічно-ігрової складової. Методи, які добирають педагоги, більшою мірою спрямовані на репродуктивне відтворення дітьми інформації стосовно елементарної економіки. Вихователі не сповна використовують потенціал різних видів ігор, особливо це стосується ігор-стратегій, які практично невідомі до проведення вихователям. Сюжетно-рольові ігри вузько спрямовані, не мають логічного ігрового та змістового розгортання. Переважають традиційні ігри «У сім'ю» та «У магазин». Ігрове середовище не наповнене належною, цікавою для дітей атрибутикою. Дидактичні ігри економічного спрямування вихователі проводять переважно у години самосійної ігрової діяльності дітей, для чого добирають переважно настільно-друковані ігри.

Отже, в дослідженні нами було розроблено ефективності системи роботи, яка забезпечить дієвість утворення елементарних економічних знань дітей дошкільного віку у ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атрощенко Т. О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2015. – Вип. – № 47. С. 3-11.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Академвидав, 2008. – 408 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1140 с.
4. Венгер Л. А. Угадай как нас зовут / Венгер Л.А., Дьяченко О. М., Бердина Р. И., Цехонская Л. И. – К. : 1994 р. – 89 с.
5. Венгер Л. А. Психологические особенности шестилетних детей / Л. А. Венгер. – К., 1985. – С. 23-31.
6. Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад. О. А. Рудік, І. М. Молодушкіна. – Харків : Вид. група «Основа», 2013. – 222 с.
7. Волкова Н. В. Педагогіка : Посібник для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Волкова. – К. : Академія, 2002. – 576 с.
8. Галахова А. В. Економічне виховання дітей дошкільного віку. – К. : Наука, 1993. – 128 с.
9. Галкина Л. Н. Формирование элементарных экономических знаний у детей старшего дошкольного возраста : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «теория и методика дошкольного образования» / Галкина Л. Н. – К., 1999. – 226 с.
10. Грама Н. Г. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку / Н. Г. Грама // Наша школа, 2003. – №2. – С. 58-62.
11. Грама Н. Г. Теоретико-методичні засади фахової підготовки педагогавихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей :

дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти»
/ Грама Ніна Григорівна. – Х., 2004. – 326 с.

12. Григоренко Г. Виховуємо бережливість / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошк. виховання. – 2009. – №12. – С. 8 – 11.

13. Григоренко Г., Жадан Р. Малятам про економіку / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошкільне виховання. – 2001. – № 10. – С. 22-24.

14. Григоренко Г., Жадан Р. В. О. Сухомлинський про виховання ощадливого ставлення до світу цінностей в дітей дошкільного віку / Григоренко Г., Жадан Р. // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. Вип. 1. 47 (114)

15. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua>
– Назва з екрану

16. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

17. Економіка у грі : методичний посібник / укл. : І. В. Свердлова, В. В. Мавріна, Т. А. Ковальова, М. М. Заїкіна та ін. – Костянтинівський міський методичний кабінет, 2010. – 61 с.

18. Жадан Р. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки) / Р. Жадан, Г. Григоренко. – Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2006. – 116 с.

19. Жуковская Р. И. Воспитание бережного отношения к личным вещам и общественного достояния // Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста / Под ред. В. Г. Нечаевой / Р. И. Жуковская. – К.: Просвещение, 1967. – С. 205-261.

20. Жуковская Р.И. Игра и её педагогическое значение / Р. И. Жуковская. – К. : Педагогика, 1975. – 110 с.

21. Зуєва С. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають» / С. Зуєва, В. Шкуренко // Початкова школа. – 2012. – №6. – С. 20 – 22.

22.Иткин И. Б. Социологические аспекты теории и практики экономического воспитания : автореф. дис. ... канд. филос. наук / И. Б. Иткин – Свердловск, К. 1972. – 22 с.

23.Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам /А. В. Іванова // Дошкільнє виховання. – 2006. – № 7. – С. 22-25.

24.Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 1. (48), лютий. – С. 121-126.

25.Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ЗДО (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи) // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2016. – № 1. – (11). С. 77-79.

26.Карагодин В. С. Социальный опыт в обыденном сознании : автореф. ... дисс. канд. пед. наук : спец. 09.00.08. / В. С. Карагодин – К., 1989. – 19 с.

27.Козлова Е. В. Психологические особенности экономической социализации на разных этапах детства : дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Козлова Елена Викторовна. – К., 1998. – 148 с.

28.Коменский Я. А. Избр. пед. соч. – К. : Педагогика, 1982. Т. I. – Глава IV. Материнская школа / Я. А. Коменский – К. : Педагогика, 1982. – С. 210-212.

29.Концепція дошкільного виховання в Україні. – К. : Освіта, 1997. – 16 с.

30.Крылова, Н. Б. Новые ценности образования. – 2005. – № 5(24): Антропологический, деятельностный и культурологический подходы. Тезаурус. – К. – С. 66-68.

31.Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5 – 7 років в умовах ЗДО / Курінний Я. // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». Випуск 2/34 (2016). С. 123- 132.

32.Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та ЗДО у формуванні економічної культури старших дошкільників / В.М. Кушнір // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – С. 135–141.

33.Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – теория и история педагогики / Неля Борисовна Кривошея. – Славянск, 1996. – 216 с.

34. Нікуліна О.Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 5 (264), Ч. I, 2013. – С. 110-116.

35.Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.

36.Островская П. Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников / П. Ф. Островская – К.: Просвещение, 1990. – 156 с.

37.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. — К. : Академвидав, 2008. – 456 с. – (Серія «Альмамастер»).

38.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. білан; за заг ред. О.В. Низьковської. – Тернопіль : «Мандрівець», 2016. – 256 с.

39.Райзберг Б. А., Прутченков А. С. Учебная программа по экономике / Б. А. Райзберг, А. С. Прутченков – К. : Просвещение, 1994 г. – 30 с.

40.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – К.: Педагогика, 1989. Т. 1. – К.: Педагогика, 1989. – 488 с.

41. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. – / За ред. Є. І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. Кн. 1. – К. : Либідь, 1997. – 272 с.

42. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. – Тернопіль: ТОКІШПО, 2001. – 179 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Методика формування економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності

Методика 1. Оцінка первинного економічного досвіду за когнітивно-мовленнєвим критерієм

За когнітивно-мовленнєвим критерієм було визначено рівень сформованості загальної економічної поінформованості. Для визначення рівня первинного економічного досвіду за цим критерієм ми дібрали серію завдань. Спираючись на типи розумових здібностей (вербальних та невербальних) загальна методика визначення поінформованості складається із субтестів двох типів, що збільшує діагностичні можливості запропонованої методики.

Для визначення адекватного розуміння основних економічних понять відповідно до віку було проведено інтерв'ювання дітей та запропоновано завдання, пов'язане з групуванням малюнків економічного змісту. Загальний показник визначався сумою балів. Нижче детально описані ці методики.

Методика 1.1. Визначення адекватного розуміння основних економічних понять

Інтерв'ювання (вербальний тест).

Мета: виявити адекватне розуміння основних економічних понять на вербальному рівні відповідно до віку.

Матеріал: текст анкети, який складається з 10 запитань (див. додаток Д, с. 218). Процедура проведення. Опитування проводиться індивідуально. Якщо дитина з першого разу не зрозуміє питання, його слід прочитати ще раз. Якщо дитяча відповідь не зрозуміла, необхідно звернутися з проханням „Будь ласка, розкажи мені про це детальніше”, „Давай поговоримо про те...”.

Методичний коментар. За кожну відповідь дитина отримує певний бал залежно від точності: 2 – повна, конкретна відповідь; 1 – правильна

відповідь; 0 – нелогічна відповідь або відповідь відсутня. (Максимальна кількість отриманих балів – 20).

Достатній рівень визначався, якщо дитина набрала 13 балів і більше; середній рівень присвоювався дитині, яка отримувала 10 – 12 балів; низький рівень – 9 балів і менше.

Групування малюнків (невербальний тест).

Мета: виявити розуміння дітей основних економічних понять.

Матеріал: 25 малюнків – 5 узагальнюючих малюнків та по 4 малюнки до кожного з них.

Процедура проведення. Завдання виконується індивідуально. Дитині пропонується до трьох узагальнюючих понять дібрати по чотири відповідні малюнки, наприклад, хлібний завод: піч, колос, пекар, хліб.

Методичний коментар. За кожен правильно дібраний малюнок дитина отримує 1 бал. (Максимальна кількість отриманих балів – 12).

Достатній рівень визначався, якщо дитина отримує 10 балів і більше; середній рівень – 8 – 9 балів; низький рівень – 7 балів і менше.

Отже, показник *адекватне розуміння основних економічних понять відповідно до віку* визначався сумою отриманих балів за два попередні завдання та оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався, якщо дитина набрала 21 бал і більше; *середній рівень* – 17 – 20 балів; *низький рівень* – 16 балів і менше.

Наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя визначалася за допомогою словникового тесту та завдання на встановлення відповідності серед карток із зображенням економічної спрямованості. Розглянемо ці завдання.

Методика 1.2. Визначення наявності уявлень з економічної сфери життя

Словниковий тест (вербальний субтест).

Мета: виявити на вербальному рівні наявність у дітей елементарних уявлень з економічної сфери життя.

Матеріал: 10 карток з малюнками та бланки із запитаннями (див. додаток Е, с.220).

Процедура виконання. На кожному аркуші було зображено 4 малюнки. По-перше, екзаменатор пропонував дитині знайти малюнок, який збігався б із зазначеним словом. По-друге, до кожного обраного малюнка ставилося кілька запитань.

Методичний коментар. За кожний правильно вказаний малюнок дитина отримувала 1 бал і за кожну конкретну повну відповідь – 1 бал. (Максимальна кількість отриманих балів – 30).

Достатній рівень визначався, якщо дитина отримувала 16 балів і більше; середній рівень присвоювався дитині, якщо вона набирала 13 – 15 балів; низький рівень – 12 балів і менше.

Установлення відповідності (невербальний субтест).

Мета: виявити на невербальному рівні наявність елементарних уявлень з економічної сфери.

Матеріал: 10 пар карток з малюнками (різні фахи людей та атрибути їхньої професійної діяльності) (див. додаток Ж, с. 221).

Процедура виконання. До кожного малюнка дібрати за смыслом відповідну пару, наприклад, до спеціальності „повар” дібрати атрибут „каструля”.

Методичний коментар. За кожну правильно зібрану пару дитина отримує 1 бал. (Максимальна кількість отриманих балів – 10).

Достатній рівень визначався, якщо дитина збирала не менше 9 пар карток й отримувала 9 балів і більше; середній рівень присвоювався дитині, яка набирала 8 балів; низький рівень – 7 балів і менше.

Загальний показник *наявність елементарних уявлень з економічної сфери життя* визначався сумою отриманих балів за два попередні завдання та оцінювався за такою шкалою: *достатній* рівень визначався дитині, яка набрала 25 балів і більше; *середній* рівень – 20 – 24 бали; *низький* рівень – 19 балів і менше.

Наявність мінімальної економічної лексики визначається за допомогою анкетування дітей та розмови за малюнками економічної спрямованості.

Методика 1.3. Визначення наявності мінімальної економічної лексики

Для визначення наявності мінімальної економічної лексики в пасивному мовленні дітей було проведено їх опитування (див. додаток 3, с. 222). За кожну відповідь дитина отримує відповідний бал: менш складне питання оцінюється 1 балом, більш складне – 2 балами. (Максимальна кількість отриманих балів – 20). Достатній рівень визначався, якщо дитина за свої відповіді набирала 11 балів і більше; середній рівень – 9 – 10 балів; низький рівень – 8 балів і менше.

Розповідь за малюнками (вербальний тест).

Мета: виявити наявність мінімальної економічної лексики в активному мовленні дітей.

Матеріал: малюнки економічного змісту (ринок, супермаркет, магазин тощо).

Процедура проведення. Дитині демонструється малюнок і дається завдання: розповісти якомога більше за сюжетом малюнка.

Методичний коментар. За кожне правильно використання економічного поняття дитина отримує 1 бал.

Достатній рівень присвоювався дитині, яка під час відповіді застосувала не менше 6 слів економічної спрямованості; середній рівень визначався, якщо дитина в розмові використала 4 – 5 слів; низький рівень – 3 слова й менше.

Загальний показник *наявність мінімальної економічної лексики в активному та пасивному мовленні* визначався сумою отриманих балів за попередні завдання й оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався, якщо дитина набрала 16 балів і більше; *середній рівень* – 12 – 15 балів; *низький рівень* – 11 балів і менше.

Рівень сформованості економічної досвідченості за **когнітивно-мовленнєвим критерієм** визначався сумою балів за трьома його показниками й оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* – 59 балів і більше; *середній рівень* – 48 – 58 балів; *низький рівень* – 47 балів і менше.

Методика 2. Оцінка первинного економічного досвіду за операційним критерієм

Операційний аспект первинного економічного досвіду характеризується рівнем розвитку тямущості. Визначення цього критерію можливо, перш за все, через проведення індивідуальних бесід з дітьми та спостереження за їхньою поведінкою в процесі ігрової діяльності.

Для визначення адекватності поведінки дитини в життєвих ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками та готовності дитини до варіативних дій було проведено спостереження за поведінкою дітей в процесі ігор економічного змісту.

Спостереження за поведінкою в процесі гри.

Мета: виявити рівень розвитку адекватності поведінки в життєвих ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками.

Матеріал: бланк спостереження (див. додаток И, с. 223).

Екзаменатор протягом тижня спостерігав за відповідними показниками дітей у процесі їх гри, фіксуючи в бланку спостереження. Кожного дня дітям пропонувались різні економічні ігри.

Показник *адекватність поведінки в життєвих ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками*, оцінювався за такою шкалою: *достатній*

рівень визначався, якщо дитина набрала 7 балів і більше; *середній рівень* – 6 балів; *низький рівень* – 5 балів і менше.

Бесіда за запитаннями.

Мета: виявити рівень розвитку теоретичної готовності дитини до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору.

Матеріал: бланки із запитаннями (див. додаток К, с. 224).

Процедура проведення. Бесіда проводиться індивідуально. Якщо дитині важко знайти рішення, можна задавати їй допоміжні запитання.

Методичний коментар: Дитина отримує 2 бали за самостійно знайдений вихід із ситуації та варіативну дію; 1 бал – за стандартний варіант дії.

Показник *готовність до варіативних дій у життєвих ситуаціях вибору* оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався дитині, яка отримувала 8 балів і більше; *середній рівень* – 6 – 7 балів; *низький рівень* – 5 балів і менше.

Оцінка рівня сформованості первинного економічного досвіду за **операційним критерієм** визначалася сумою балів двох показників за такою шкалою: *достатній рівень* – 14 балів і більше; *середній рівень* – 11 – 13 балів; *низький рівень* – 10 балів і менше.

Методика 3. Оцінка первинного економічного досвіду за психологічним критерієм

Психологічний критерій оцінки сформованості економічної досвідченості містив три показники: наявність розвинених особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, володіння розумовими операціями та розвиненість особистісних вольових якостей. Розглянемо детально методики визначення їх сформованості.

Методика 3.1. Виявлення наявності розвинених особистісних якостей (активності, самостійності, відповідальності)

Спостереження за дітьми в процесі ігрової діяльності.

Мета: виявити наявність розвинених особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності (активність, самостійність, відповідальність).

Матеріал: бланк спостереження (див. додаток Л, с. 225).

Екзаменатор протягом тижня вів постійне спостереження за відповідними показниками: активність, самостійність, відповідальність.

Показник *наявність розвинених особистісних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності (активність, самостійність, відповідальність)* оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався, якщо дитина набрала 11 балів і більше; *середній рівень* – 8 – 10 балів; *низький рівень* – 7 балів і менше.

Для визначення рівня володіння дітьми розумовими операціями, такими як уміння проводити аналогію, класифікувати поняття, здійснювати логічний вибір, аналізувати і усвідомлювати факти дійсності, ми використали тест Е. Замбацявічене (модифікація Л. Переслені та О. Мастюкової), адаптований до дітей старшого дошкільного віку на початок навчального року.

Методика 3.2. Виявлення рівня розвитку інтелектуальних здібностей дитини

Методика складається з чотирьох субтестів, кожен з яких спрямований на виявлення різних аспектів словесно-логічного мислення дитини.

3.2.1. *субтест* – виявляє здатність аналізувати й усвідомлювати факти дійсності, здійснювати логічний вибір на основі індуктивного мислення.

3.2.1. *субтест* – виявляє сформованість класифікаційних умінь, здатність до абстрагування.

3.2.3. *субтест* – виявляє рівень здатності мислити за аналогією.

3.2.4. *субтест* – виявляє рівень розвитку здатності до узагальнення, формування понять.

Мета: виявити рівень розвитку інтелектуальних здібностей дитини.

Матеріал: бланк, який заповнюється під час тестування (див. додаток М, с. 226).

Процедура проведення. Тест проводиться індивідуально. Час необмежений. Кожне завдання тричі прочитується дитині. Прочитавши дитині речення першого субтесту, психолог запитує: „Як ти думаєш, яким словом слід це речення закінчити?” Якщо дитина дає правильну відповідь, її все одне запитують: „А чому саме цим?”. Це важливо для виявлення точного розуміння слова „завжди”.

Прочитавши перше завдання другого субтесту, обстежуваному повідомляють, що одне слово з п’яти – зайве і його треба виключити. Потім удруге зачитують слова. Якщо відповідь правильна, то знову запитують: „Чому?”

У третьому субтесті слід підібрати з п’яти слів одне, яке б підходило до поданого слова.

У четвертому субтесті дитину просять назвати слово-поняття, яким можна назвати два написаних слова разом.

Методичний коментар: Правильна відповідь з першої спроби – 1 бал. Правильна відповідь з другої спроби – 0,5 балів. Неправильна відповідь – 0 балів.

Показник *володіння розумовими операціями* оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався, якщо дитина набрала 27 балів і більше; *середній рівень* – 21 – 26 балів; *низький рівень* – 20 балів і менше.

Для зіставлення об’єктивної оцінки розвиненості вольових якостей дитини та суб’єктивної оцінки батьками було проведено **анкетування батьків** (бланк анкети подано в додатку Н, с. 228).

Показник *розвиненість особистісних вольових якостей* оцінювався за такою шкалою: *достатній рівень* визначався, якщо дитина набрала 14 балів і більше; *середній рівень* – 11 – 13 балів; *низький рівень* – 10 балів і менше.

Оцінка рівня сформованості первинного економічного досвіду за **психологічним критерієм** визначалась сумою балів трьох його показників за такою шкалою: *достатній рівень* – 48 балів і більше; *середній рівень* – 40 – 47 балів; *низький рівень* – 39 балів і менше.

Оцінка за ціннісно-мотиваційним критерієм здійснюється під час проведення всіх методик (загальний показник визначається сумою балів).

Оцінка сформованості первинного економічного досвіду за **ціннісно-мотиваційним критерієм** визначалася сумою балів показників: „наявність інтересу до економічної сфери життя” та „домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та взаємодії з іншими дітьми” за такою шкалою: *достатній рівень* – 16 балів і більше; *середній рівень* – 14 – 15 балів; *низький рівень* – 13 балів і менше.

Додаток Б.**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Степанова Анастасія Володимирівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

20.09.2021
(дата)



(підпис)

Степанова А.В.
(ім'я, прізвище)

